

A LENGYEL TÉNYIRODALOM A XXI. SZÁZADBAN

Lengyelországban sosem volt ismeretlen műfaj a riport- vagy tényirodalom, évszázadokra visszanyúló hagyománya van, illetve mindig is népszerű műfaj volt az útirajz, amellyel a riport is rengeteg rokon vonást mutat. Az idők folyamán természetesen változtak mind a riport és a riport-író feladatai, szerepkörei, mind a témák, amelyek e non-fiction művek középpontjában álltak. A rendszerváltozást követően tematikai felszabadulás figyelhető meg, olyan témák kerülnek elő, amelyeket addig mellőzni kellett, mint például a (volt) Szovjetunió, illetve hangsúlyosan sokat foglalkoznak az újjáalakuló Lengyelországgal, saját lengyel identitásukkal. Ekkor stabilizálódott a riport helyzete abból a szempontból, hogy világosan kiderült, a tévé és az internet világában már senkit sem érdekel, ha egy riport-író napok elteltével beszámol egy eseményről, ennél mélyebbre kell nyúlni. Így vált a lengyel tényirodalom az újságírásnál lassabb, ugyanakkor a historiográfiánál jóval gyorsabb műfajjává; a szerzők sok esetben elég gyorsan elvégzik azt a munkát, amely történeszeknek évtizedeket vesz igénybe (bár természetesen egy az egyben nem hasonlítható egymáshoz a kettő). A XXI. század második dekádját pedig már a riport évtizedeként szokás emlegetni.

Fokozatosan egyre több „kényes” téma került előtérbe, születtek riportirodalmi művek a holokausztról, a szocialista Lengyelországról, híres-hírhedt politikai vezetőkről, de a világ történéseire is gyorsan és határozottan reagál a lengyel riportirodalom. A XXI. század tényirodalmi műveinek legnagyobb újdonsága talán az, hogy olyan témáknak is teret ad, melyek sokáig abszolút tabunak számítottak, mint a lengyel–német viszony, a lengyelek és a (lengyel) zsidók kapcsolata és az ehhez társuló felelősség vagy az egyház túlkapásai. Erre mutat rá részletesen a lengyel irodalomtörténész, Przemysław Czapliński jelen lapszámban is szereplő tanulmánya.

Mindig is problematikus volt a riport- vagy tényirodalom műfajának meghatározása, hiszen szigorúan véve nem fér bele sem a klasszikus értelemben vett szépirodalom, sem az újságírás műfajába, mindenképpen valamiféle hibridként kell rátekintenünk. Rengetegen próbálkoztak már a műfaj definíciójának meghatározásával, irodalomkritikusok, irodalomtörténészek és maguk a riportirodalom művelői egyaránt, egyelőre azonban nincs konszenzus a kérdésben.¹ A helyzetet tovább nehezíti, hogy bár lényegében régóta jelen van Lengyelországban a riportirodalom, mégsem született meg eddig a hozzá kapcsolódó irodalomelmélet. Ez viszont napjainkra változni látszik, egyre több olyan tudományos munka jelenik meg, amely a műfaj elméletével, poétikájával foglalkozik, valamint az irodalomelmélettel és -kritikával foglalkozó *Teksty Drugie* folyóirat is megjelentetett 2019-ben egy riportirodalmi lapszámot – melyre jelen írásomban is több ízben támaszkodom –, ami szintén abba az irányba mutat, hogy most zajlik a műfaj elméletének kidolgozása.

A definiálással kapcsolatban Paweł Zajas (aki többek között a non-fiction irodalom és a fordításszociológia kutatója) hívja fel a figyelmet arra, hogy a non-profit és a non-

¹ Vö. Németh Orsolya: *Posztsovjet non-fiction. A volt Szovjetunió országai és a lengyel tényirodalom*, Örökség Kulturpolitikai Intézet, 2019, 9–15.

governal kifejezések mintájára a non-fiction esetében is tagadó önmeghatározással állunk szemben, ám míg az első két fogalom mindenki számára érthető, a harmadik értelmezése még mindig eléggé sajátos.² Szintén Zajas kutatásaiból derül fény arra, hogy a felvázolt probléma nemcsak Lengyelországban van jelen, hanem az egész világirodalmat érinti, ahol jelen van a non-fiction irodalom. Gyakran már a megnevezés sem egységes, angol nyelvterületen egyaránt jelen van a literary non-fiction és a new non-fiction (a new journalism mintájára), a németben a Sachbuch és az erzählendes Sachbuch kifejezéseket használják, a franciában a littérature essais-t, a dánban a faktlitteraturl, a legfigyelemreméltebb pedig a műfaj holland megnevezése, a quality non-fiction.³ Lengyelországban is azt látjuk, hogy egymással párhuzamosan létezik tényirodalom (literatura faktu) és a riport (reportaż) kifejezés, melyek időnként egymás szinonimái, máskor pedig utóbbit az előbbi részeként értik. Ami a magyar helyzetet illeti, további nehézséget okoz, hogy gyakorlatilag nincs jelen a műfaj (a harmincas, majd a hatvanas évek szociográfiai műveit és egy-két mai kivételt leszámítva), a riport szó hallatán a legtöbbször egy bulvárjelenségre asszociálnak, és a tényirodalom kifejezés sincs benne a köztudatban.

A műfaji meghatározás mellett az okozza a további folyamatos problémát, hogy a riportirodalom része lehet-e a szépirodalomnak. A hatvanas években például főleg a német irodalom kutatói között volt egy olyan törekvés, hogy be kellene vezetni egy negyedik műnemet, ez lenne a non-fiction prózaforma. A kilencvenes évekre azonban világszerte rengeteg kutatás született, és ez a fajta kiterjesztés már nem volt fontos, a definiálásnak az a része került előtérbe, miszerint a riport „olyan próza, amely különös módon írja le a kulturális konstrukciókat azok narratív rekonstrukciója és transzformációja által”.⁴ Amikor 2015-ben Szvetlana Alekszijejics fehér orosz riporter-írónak ítelték oda az irodalmi Nobel-díjat „többszölamú írásaiért, amelyekben a jelenkor szenvedéseinek és a bátorságnak állított emlékművet”, némileg változott a helyzet, és egyre inkább elfogadottabbá vált/válik, hogy ez a fajta non-fiction irodalom is beletartozhat, beletartozik a szépirodalom kategóriájába.

A lengyel riportirodalom sok változáson esett át az idők folyamán, követte a történelem és a politikai berendezkedések alakulását. Az első világháború végén, mikor Lengyelország visszakerült Európa térképére, az volt a legfontosabb feladat, hogy hírt adjanak az újjászülető államról, a kommunizmus időszakában úgy kellett írniuk az országban uralkodó helyzetről, hogy csak a sorok között olvasva derüljön ki az igazság, a rendszerváltás után pedig teljesen új utakat kellett keresni, mivel a felgyorsuló audiovizuális, majd internetes média az addig létező formában kiszorította a riportot.⁵ Az új évezred beköszönte pedig újabb kihívások elé állította a riportirodalmat, leginkább annak okán, hogy már nem csak az irodalomban hódít a non-fiction (elég csak a két legnagyobb streaming csatorna dokumentumkínálatára gondolni) – erre hívja fel a figyelmet Justyna Tabaszewska, a Jagelló Egyetem Irodalomantropológia Tanszékének kutatója is.⁶ Illetve, mindig is fontos volt feltenni a kérdést, hogy mi is maga a tény, a fake news korában azonban ennek még nagyobb lett a jelentősége. Tabaszewska továbbá elég találóan a világ protézisének nevezi a riportot, mivel az kiegészíti a befogadó számára a világról való tudást, és általában olyan, társadalmilag fontos kérdéseket érint, amelyekhez csak korlátozottan fér

² Vö. Paweł Zajas: Fakty, fikcje, niefikcje. Trzy uwagi o gatunkach granicznych, *Teksty Drugie*, 2019/6, 210.

³ Vö. uo., 211.

⁴ Vö. uo., 213.

⁵ Bővebben: Németh, i. m., 15–37.

⁶ Vö. Justyna Tabaszewska: Forma i fakt. Wyzwania Współczesnego reportażu, *Teksty Drugie*, 2019/6, 9.

hozzá az átlagpolgár.⁷ Ez pedig változást hozhat abban, hogy miről beszélnek az emberek, és hogyan beszélnek egy adott témáról.

A XXI. században ugyanakkor az is nagy kérdés, hogy az irodalmi riport formája hogyan változik, tágul-e, nyit-e nem írásos (kép, hang) műfaji elemek felé. Az irodalmi riport elméletének és az újságírói és irodalmi műfajok kapcsolatának kutatója, Edyta Żyrek-Horodyska szerint a médiaszféra változása az újságírói műfajok és az irodalmi riport poétikájára is hatással van; utóbbi multi- vagy intermedialis irányba tereli. Ryszard Nycz (a Lengyel Tudományos Akadémia irodalomtörténésze, a *Teksty Drugie* folyóirat főszerkesztője) pedig arra hívja fel a figyelmet ezzel kapcsolatban, hogy a kollázs technikák fejlődése és széles körű használata egyfajta reprezentációs krízissel függ össze.⁸ Jó példa lehet az ilyen típusú riportirodalomra a képregényriport, mint például Marcin Kołodziejczyk *Morze po kolana (A térdig érő tenger)* című műve Marcin Podolec rajzaival. Vagy itt lehet említeni Filip Springer *Miasto archipelag (Szigetvilág-város)* című munkáját, ahol maga a megjelenő könyv egy egész projekt megkoronázása volt, megelőzte/kiegészítette egy internetes oldal, közösségimédia-oldalak, újságcikkek és egy rádióműsor.

A lengyel riportirodalomnak jó pár éve erős intézményrendszere is van, idetartozik az egyik vezető lengyel napilap, a *Gazeta Wyborcza* riportmelléklete, a *Duży Format*, illetve több lengyel kiadónak (Czarne, Znak, Agora) is van már külön riportirodalmi szekciója. Az intézményrendszer legfontosabb pillére azonban a *Riportintézet* és a mellette működő kiadó, a *Dowody na istnienie*. Utóbbi kettő Mariusz Szczygiel nevéhez köthető, aki maga is napjaink egyik legismertebb és legsikeresebb riporteri-írója.

Az említett intézmények mellett azonban egy, az utóbbi időben roppant aktuális kérdés is Szczygiel nevéhez kapcsolódik, miszerint lehet-e, szabad-e, etikus-e, hogy egy riporteri-író nagymértékben jelen van a tömeg- és közösségi médiában, hogy hírnevet szerezzen az írásainak és a műfajnak (és nyilvánvaló módon – vagy mindenekelőtt – saját magának). A kérdés a szerzők között is vita tárgyát képezi, és erre keresi a választ Dominik Antonik, a Jagelló Egyetem Irodalomantropológia Tanszékének kutatója is, amikor azt kérdezi, lehet-e gyümölcsöző együttműködés a tömegmédiával és az irodalmi riport között.⁹ A problémát talán a Szczygiel és egy másik vezető lengyel riporteri-író, Włodzimierz Nowak között zajló vita érzékelteti a legjobban. Nowak opponálja az együttműködést a tömegmédiával, és azt a kérdést tette fel Szczygielnek, hogy nem nyomja-e a celebség keresztje a vállát, ő pedig úgy replikázott, hogy Nowak képmutató, mert a fiatalok promotálására használta fel a *Duży Formatot*, akik így a sztárok mellett könnyedén szereztek maguknak hírnevet. Ennek kapcsán pedig több riporteri-író is kinyilvánította véleményét. Artur Domoślawski szerint például amiatt kerül válságba az igazság, mert a riporterek művésznek hiszik magukat, Agnieszka Wójcińska pedig úgy véli, hogy a riporteri szobrász vagy kézműves, akinek árnyékban kell maradnia.¹⁰ Mindebből megint csak az látszik, hogy hiába a nagy múltú hagyomány és az egyre kiterjedtebb intézményrendszer, továbbra sincs nemcsak a műfajnak, de a riporteri szerepnek, feladatnak sem egységes meghatározása.

Az eddigiekben azt láttuk, hogy a XXI. században a riportirodalom műfajának meghatározása, a műfaj elhelyezése az irodalmi palettán, valamint a tényirodalom és a média kapcsolata a legfőbb kérdések a témát illetően, és úgy tűnt, mintha a kutatók között is egyetértés lenne ebben. Megfigyelhető azonban egy másik irányvonal is, mely szerint

⁷ Vö. uo., 16.

⁸ Vö. Edyta Żyrek-Horodyska: Intermedialny, transmedialny, multimedialny. Reportaż wobec cyfrowej mediamorfozy, *Teksty Drugie*, 2019/6, 51–55.

⁹ Dominik Antonik: Czy prawda może być medialna? O wątpliwj autonomii reportażu i potrzebie małych kryzysów, *Teksty Drugie*, 2019/6, 223.

¹⁰ Vö. uo., 224–229.

napjainkban már háttérbe szorul a riport és az újságírás, illetve a riport és az irodalom kapcsolata, sokkal érdekesebb, hogy mi zajlik magán a műfajon belül. Ezt képviseli többek között Bernadetta Darska irodalomkritikus, a non-fiction irodalom kutatója, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy a mai irodalmi riportban megfigyelhetők a tárca elemei, az esszére és az interjúra emlékeztető ábrázolásmód.¹¹ Az irodalmi riport meghatározását illetően egy újabb problémakört vezet be, ehhez Szwetlana Alekszijejics *Nők a tűzvonalonban* című művét hozza példának (de Alekszijejics bármelyik riportját említhetnénk itt). A fehérorosz riportter-író munkáira ugyanis az a jellemző, hogy rengeteg ember beszámolóját, vallomását olvashatjuk bennük egymás után, mindennemű kommentár nélkül. Darska ezzel kapcsolatban arra mutat rá, hogy ha valaki több száz oldalon keresztül nem tesz mást, mint egymás után helyezi az áldozatok és a gyilkosok történeteit, akkor a műveit már nem lehet riportnak nevezni. Viszont – merül fel a kérdés – ha nem riport, akkor mi csoda? Így jut el oda, hogy már nem többszólamú riportnak, hanem riportatóriumnak nevezi az ilyen műveket (mivel az oratóriumot közönség előtt adják elő, a vallomáshoz elég lenne egyvalaki). Majd ebből kiindulva megalkotja a „tanúriport” fogalmát, amely egy olyan történet, amelyet feltétlenül szükséges elmondani, azonban a riportter árnyékban marad, és az olvasó lesz a tanú. Az alanyok nemcsak magukról beszélnek, hanem egy nemzedék portréját alkotják meg, az egyén traumája közös traumává lesz, a riportter pedig nem csak a maga nevében hallgatja a történeteket.¹² Ugyanebbe a kategóriába sorolható még például Małgorzata Rejmer albán riportja is, a *Głosy komunistycznej Albanii (A kommunista Albánia hangjai)*.

A formát illetően a XXI. századra kialakult még az úgynevezett intim riport a lengyel tényirodalomban. Itt viszont ismét egy fogalmi, meghatározásbeli problémába ütközünk, mivel az intimitás azonos a belső élményekkel, amelyek viszont ellentétesek a riport alapvető funkciójával – erre hívja fel a figyelmet Kinga Siewior is a Jagelló Egyetem Kultúrantropológiai Tanszékéről.¹³ Ez a megjelenési forma is leginkább Mariusz Szczygiel nevével összefüggésben jelent meg, napjainkban ő fejlesztette tökélyre. Jó példa erre Szczygiel *Reality* című írása, melyben adott egy illető, akinek a lakásán hétszáz füzet gyűlt össze, tele levelekkel, bevásárlólistákkal, arról szóló feljegyzésekkel, hogy mit evett, vagy hogy befizette az egyházi adót, és mindez 1943-tól. A szerző – ahogy azt Siewior megállapítja – intim riportjaiban egy átlagos életet emel egy híres történet rangjára, ez lesz az úgynevezett intim retorika tengelye.¹⁴ Ugyanakkor vannak, akik már a múlt század második felében alkotó, a lengyel riportirodalom egyik atyjának tekintett Ryszard Kapuściński műveit is az intim riport kategóriájába sorolják,¹⁵ bár az ő esetében inkább arról van szó, hogy gyakran ő maga válik saját riportjainak a főhősévé.

A legújabb (értem ezen az 1989 utáni időszakot) lengyel riportirodalomban megjelenő témákat illetően rendkívül széles a paletta, és nincs könnyű dolga a kutatónak, ha valamilyen kategorizálni szeretné e műveket; de néhány jól látható irányvonal mindenképpen kirajzolódik. Az első ilyen jellegzetes tematika maga a rendszerváltozás utáni Lengyelország, a lengyel identitás, saját lengyeliségük kérdése (a legfontosabbak talán Włodzimierz Nowak, Wojciech Tochmann, Filip Springer, Lidia Ostalowska munkái). Ezt követően jelent meg az érdeklődés a lengyel riportter-írók körében a közelmúlt eseményei, történelme iránt, így kerültek előtérbe az olyan fontos és fajsúlyos, sokáig tabunak számí-

¹¹ Vö. Bernadetta Darska: Wielość głosów. O reportażu świadectw, *Teksty Drugie*, 2019/6, 240–241.

¹² Vö. uo., 241–245.

¹³ Vö. Kinga Siewior: Ślimak, śrubeczka i śmierć. Reportaż intymny Mariusza Szczygła, *Teksty Drugie*, 2019/6, 66.

¹⁴ Vö. uo., 68.

¹⁵ Beata Nowacka: Ryszarda Kapuścińskiego reportaż intymny, in: „Życie jest z przenikania...” *Szkice o twórczości Ryszarda Kapuścińskiego*, szerk.: Bogusław Wróblewski, PIW, Varsó, 2008, 121–128.

tó témák, mint a holokauszt, a pogromok vagy a szocialista Lengyelországban zajlott események (például Anna Bikont, Lidia Ostałowska, Cezary Łazarewicz, Aleksandra Boćkowska, Anna Sulińska művei). Így nem túlzás kijelenteni, hogy a riportirodalomnak a tabudöntésben is fontos szerepe lehet.

A következő jól körülhatárolható témakör a volt Szovjetunió országai, a nyugati végektől egészen Vlagyivosztokig. Ezen belül van, akinél az egész Birodalom jelen van (Jacek Hugo-Bader, Krystyna Kurczab-Redlich, Waclaw Radziwinowicz), és vannak művek, amelyek a Kaukázusra (Wojciech Jagielski, Wojciech Górecki riportjai), Szibériára (például Piotr Milewski, Andrzej Gugara, Michał Książek írásai) vagy a posztszovjet fantomállamokra (Tomasz Grzywaczewski) koncentrálnak. Külön csoportot képeznek azok a riportok, amelyeknek Ukrajna és Fehéroroszország áll a középpontjában (ilyenek Igor T. Miecik, Grzegorz Szymanik, Paweł Pieniążek, Małgorzata Nocuń, Andrzej Brzeziecki, Mateusz Marczewski, Katarzyna Kwiatkowska-Moskalewicz munkái); ezek a művek a legfrissebbek, és ezekből van a legtöbb, ami egyben azt is mutatja, hogy a lengyel riportirodalom szinte azonnal reagál az aktuális történésekre.

Az utóbbi években egyre több riportformában íródott életrajz is napvilágot látott (ahol a szerző a környezetét vagy akár átlagembereket interjúval meg, és ezekből áll össze a kép), a legtöbbször (nem feltétlenül jó hírű) politikusok, állami vezetők az alanyai ezeknek a műveknek (többek között Bolesław Bierut, Petro Porosenko vagy Aljakszandr Lukasenka), de találunk tényirodalmi művet például Marlene Dietrichről is. Jellemzők még a haditudósítások, ennek kapcsán Paweł Smoleńskit kell mindenképpen kiemelni, illetve a különféle távoli, főleg afrikai, dél-amerikai országokról szóló művek, melyek esetében az a jellemző, hogy olyan helyekre kalauzolnak, ahol elnyomásban élnek az emberek (Wojciech Jagielski és Artur Domosławski művei), vagy egy demokratikus országban van rosszabb helyzetben egy népcsoport – erre jó példa Ludwika Wodek riportja a Franciaországban élő algériaiakról –, vagy diktatúra van. Ezzel kapcsolatban végzett érdekes kutatást Marlena Nikody, aki szerint ilyen esetekben egy riport akár virtuális ítélőszékként is működhet, mivel egy még működő diktatúra esetében a riport keretein belül lehetőség van a rendszer biztonságos elítélésére. Ily módon a hősök lesznek a vádlók, az olvasók a tanúk, a riporter pedig lehet akár a koronatanú.¹⁶

Az e lapszámban megjelenő riportirodalmi műveket leginkább az utazó riport kategóriájába lehetne sorolni, ami rímelt arra, hogy Lengyelországban nagy hagyománya van az útirajznak. Ewa Winnicka *Óvatosan felnyitom a koporsó fedelét* (2014) című riportjában Angliában szerencsét próbáló honfitársai nyomába ered, főhőse lengyeleknek szóló temetkezési vállalatot nyitott Londonban (köztudottan rengeteg lengyel él – és hal – Angliában). Ilona Wiśniewska *Kísértetek* (2014) című írásában a hajdan orosz/szovjet fennhatóság alatt álló Spitzbergák szellemvárosaiban kutat az élet nyomai után, és bukkan rá azokra a fiatalemberekre, akik az egzotikumra éhes turistákat kalauzolják végig az üres, jeges, valaha virágzó bányásztelepüléseken. Hasonlóan „egzotikus” világba kalauzol Joanna Czczott *A vótok és a tűz* (2017) című írása, Tatyjana története, aki „azt hitte, hogy orosz férjhez megy feleségül”, és aki harcoss védelmezője a mára ugyancsak kevés lelket számláló vót népnek. Andrzej Muszyński *Dojka* (2013) egészen Kambodzsáig repíti az olvasót, a szaggatott, végig feszült hangulatú riportban az ötvenes évektől kezdve tárul elének az ország története, a vörös khmerek terrorja; mindez különböző emberek személyes történeteinek prizmáján át. Hasonlóan kemény és kegyetlen világot mutat be Mateusz Janiszewski a *Ház a Loes folyó partján*ban (2014). Itt egy európai orvos útját (tortúráját) kísérhetjük végig Indonézia és Kelet-Timor között. Mateusz Marczewski *Fehéroroszország kerek tavai* (2017) című műve a posztszovjet térségről szóló riportok halmazába is beleillik,

¹⁶ Vö. Magdalena Nikody: *Wirtualny tribunal wobec diktatury, Teksty Drugie*, 2019/6, 90–91.

hiszen Fehéroroszországban járunk. A szerző remekül elegyíti írásában az ősi, mitikus fehérorosz legendákat az olyan, a mai napig aktuális és fájó kérdésekkel, mint a nyelvhasználat és nyelvtudás (orosz vagy fehérorosz) problematikája. Witold Szablowski *Táncoló medvék* (2018) című riportjának egy főleg cigányok lakta észak-bulgáriai falu a helyszíne, ahol mindenki megsínylette a Szovjetunió széthullását és a kolhozok megszűnését, és ahol bevett szokás medvét tartani háziállat gyanánt. Magdalena Rittenhouse *New York. Mannahattától a Ground Zeróig* (2013) címet viselő írása pedig New Yorkban játszódik, de ne higgyük, hogy ez olyan riport lesz, amely végre nem a világ végére kalauzolja az olvasót. A Nagy Almán belül ugyanis a nyomornegyedek és azok lakóinak élete tárul fel előttünk, egészen a XIX. század végétől kezdve. Maciej Wasielewski *Holnap befut a királynő hajója* (2013) című megrázó riportja a brit fennhatóság alá tartozó Pitcairn-szigetek szinte még törzsi világába repíti az olvasót. A szigetlakók közt élesen elkülönül a fiúk és a lányok világa, előbbieket életének természetes része utóbbiak rendszeres megerőszakolása, amiért végül bíróság elé kerülnek. Iza Klementowska *A fűcán* (2014) című írásának főhőse António de Oliveira Salazar, Portugália diktatórikus miniszterelnöke, akit különböző történetekben, helyzetekben ismerhetünk meg.

EWA WINNICKA

Óvatosan felnyitom a koporsó fedelét

Jacek, 41 éves, London

„Nemzetközi temetések és hamvasztás” – áll a hirdetés a helyi londoni lapokban. Telefonálok, kíváncsi vagyok, hogyan szerez magának piacot egy kis üzletember ebben az idegenek előtt hagyományosan zárt iparágban. Hammersmith kerületbe beszéljük meg a találkozót. Elmeséli, hogy Lengyelországban elváltak a feleségével. Kapcsolatai – ahogy mondja – általában négy évig tartanak, utána szakítanak, ő pedig egy táskával nekivág a nagyvilágnak. Legutóbb éppen elsétált egy munkaközvetítő ügynökség mellett. Bement, megkísértették az ajánlatok. Pár nap múlva már Liverpoolban volt, ahol szórólapokat hordott ki. London volt a következő állomás.

A Eusten-állomási Burger King főnöke lengyel volt, így felvett mosogatónak. A nyelvi hiányosságaim miatt még másfél évig nem mehettem ki a vevőkhöz.